

Barbara Jundo-Kaliszewska, Aleksandra Kuczyńska-Zonik

Wyzwania litewskiej i łotewskiej oświaty w dobie agresji Rosji na Ukrainę

Adaptacja uczniów z Ukrainy do litewskiego i łotewskiego systemu edukacji nie sprawiała do tej pory większych trudności. Zarówno Litwa, jak i Łotwa umożliwiły naukę w języku państwowym oraz ukraińskim. Jednocześnie agresja Rosji na Ukrainę dała impuls do zmian w kierunku likwidacji nauki w języku rosyjskim, których celem jest budowa tożsamości narodowej i odporności na wpływy ze strony Kremla. W związku z reorganizacją szkół polskich na Litwie doszło również do zaostrzenia konfliktu między litewskimi władzami a polską mniejszością.

Ukraińscy uchodźcy a systemy edukacji. Na Litwie w 2022 r. podjęto kroki w celu przystosowania systemu edukacji do potrzeb dzieci uchodźców wojennych z Ukrainy. Już w marcu na ten cel przeznaczono 3,7 mln euro. W trybie natychmiastowym stworzono dodatkowe miejsca w placówkach oświatowych. Dzieci dołączono do klas już istniejących lub uformowano nowe. W niektórych miastach powstały szkoły z ukraińskim językiem nauczania. Litewskie ministerstwo oświaty akcentowało potrzebę stworzenia warunków do nauczania języka litewskiego dla dzieci z Ukrainy w celu przyspieszenia procesu ich adaptacji w litewskim społeczeństwie. Początkowo napływ uchodźców odbierano jako stan tymczasowy, jednak w listopadzie 2022 r. nawet 50% respondentów z Ukrainy deklarowało, że planuje przedłużyć swój pobyt na Litwie. Wówczas przebywało tu ponad 24 tys. ukraińskich dzieci. Ok. 12 tys. uczęszczało do lokalnych szkół i przedszkoli, pozostałe uczyły się w trybie zdalnym w Ukrainie. 62% dzieci uczęszczało do szkół z litewskim językiem nauczania, ok. 20% – do szkół mniejszości narodowych z rosyjskim językiem nauczania. Tam, gdzie było to możliwe, stworzono warunki do nauki w języku ukraińskim. Ok. 15% dzieci uczęszczało do szkół realizujących ukraiński program nauczania. Program wsparcia objął również ukraińskich studentów: podwojono liczbę bezpłatnych miejsc na studiach magisterskich, zrefundowano naukę 60 magistrantom, ufundowano stypendia (na ten cel przeznaczono 360 tys. euro), a także zapewniono miejsca w akademikach.

Na Łotwie rok szkolny 2022/2023 rozpoczęło ponad 3,3 tys. dzieci z Ukrainy w placówkach edukacyjnych z programem nauczania w języku mniejszości narodowych (ukraińskim) lub łotewskim, zarówno w szkołach, jak i przedszkolach. Instytucje edukacyjne otrzymały 257 euro na każdego ucznia z Ukrainy. W ramach tej kwoty zapewniono realizację indywidualnego planu, w tym dodatkową naukę języka łotewskiego. Rodzice otrzymali także wsparcie w wysokości 50 euro na materiały dydaktyczne. Wcześniej na organizację kolonii letnich dla dzieci i młodzieży, promocję nauki języka łotewskiego oraz integrację w społeczeństwie łotewskim rząd przeznaczył ponad 613 tys. euro. Z tej formy pomocy skorzystał jedynie co czwarty uprawniony. Ze względu na trudności w nauce języka pełne włączenie uczniów do łotewskiego systemu edukacji będzie wymagało czasu. Według szacunków Ambasady Ukrainy około połowy wszystkich ukraińskich dzieci, które wraz z rodzinami schroniły się przed wojną na Łotwie, uczy się w trybie zdalnym w Ukrainie.

Eliminacja języka rosyjskiego z systemu nauczania. Jak wynikało z danych litewskiego resortu oświaty, najpopularniejszym językiem obcym w 2022 r. w szkołach był język rosyjski. Pod koniec roku na agendę publiczną powrócił temat potrzeby usunięcia języka rosyjskiego – jako nośnika kultury agresora – z programu nauczania oraz z listy języków obcych na maturze. Dodatkowo pojawił się problem dyscyplinowania pedagogów popierających rosyjską inwazję na Ukrainę. W tym celu ministerstwo opracowało stosowne rekomendacje. Ponadto w ramach walki z dezinformacją realizowano cykl otwartych odczytów i webinarów z zakresu historii Ukrainy.

Podobne dyskusje odbywały się na Łotwie. W rezultacie Ministerstwo Edukacji i Nauki zaproponowało, że od roku szkolnego 2026/2027 we wszystkich placówkach oświatowych jako drugi język obcy będzie dostępny jedynie

jeden z języków Unii Europejskiej lub język obcy, którego naukę regulują zawarte przez Łotwę umowy międzyrządowe w dziedzinie oświaty. Oznacza to zakaz nauczania języka rosyjskiego jako drugiego języka obcego. Zmiany te mają przyczynić się do pełnego włączenia młodych Łotyszy w europejską przestrzeń edukacyjną oraz nauki języków urzędowych UE, co z kolei otworzy szerokie możliwości zatrudnienia poza krajem.

Obecnie w łotewskim systemie edukacyjnym pierwszego języka obcego dzieci uczą się w szkole od pierwszej klasy. Musi to być jeden z języków urzędowych UE. Najczęściej wybieranym językiem jest angielski. Drugi język obcy jest nauczany od czwartej klasy. O jego wyborze decyduje sama placówka, zgodnie z celami rozwojowymi i we współpracy z radą instytucji oświatowej. W rzeczywistości możliwość nauki języka obcego zależy od dostępności i kwalifikacji nauczycieli, a prawie połowa łotewskich szkół nie daje wyboru w zakresie nauki drugiego języka obcego. W 2021 r. w ponad 300 szkołach na Łotwie jako drugi język obcy nauczany był wyłącznie rosyjski.

Spór o polskie szkoły na Litwie. W marcu 2022 r. rada rejonu trockiego przyjęła uchwałę o reorganizacji dwóch polskich szkół na terenie samorządu: Gimnazjum im. Andrzeja Stelmachowskiego w Starych Trokach oraz Gimnazjum im. Longina Komołowskiego w Połukniu. Mimo interwencji polskiej dyplomacji, rzecznika praw obywatelskich RP oraz organizacji pozarządowych (Europejska Fundacja Praw Człowieka, NZSS „Solidarność” i in.), w październiku 2022 r. władze samorządowe, z powodu zbyt małej liczby uczniów (nie osiągnięto limitu 21), zlikwidowały dwie ostatnie klasy – dwunastą (maturalną) oraz jedenastą w Gimnazjum w Połukniu, a szkołę zdegradowano do filii innej placówki oświatowej. Kwestia edukacji mniejszości narodowych została poruszona podczas spotkania minister oświaty i sportu Litwy z komisarzem OBWE. Pomoc w rozwiązaniu sprawy deklarowali m.in. minister spraw zagranicznych Litwy Gabrielius Landsbergis i premier Ingrida Šimonytė. W Trokach i w Wilnie odbyły się protesty z udziałem przedstawicieli Akcji Wyborczej Polaków na Litwie – Związku Chrześcijańskich Rodzin i innych lokalnych polskich organizacji (więcej: [„Komentarze IEŚ”, nr 600](#)). Rodzice dzieci skreślonych z rejestru szkoły decyzję tę zaskarżyli w sądzie. Sprawa jest w toku. Wydarzenia odbyły się szerokim echem w prasie, co doprowadziło do ponownego zaostrzenia relacji na linii mniejszość polska – litewskie władze oraz spadku zaufania mniejszości do władz RP.

Wnioski. Wojna w Ukrainie i związane z tym wyzwania zdeterminowały litewską i łotewską politykę oświatową w 2022 r. Litwa stosunkowo sprawnie zaadaptowała ukraińskie dzieci do swojego systemu edukacji: utworzono nowe miejsca w placówkach oświatowych, dostosowano program, stworzono warunki do nauki zarówno języka ojczystego, jak i języka litewskiego. Jednocześnie nowy rok szkolny uwypuklił już wcześniej istniejące problemy sektora edukacji. Wyzwania są widoczne w szczególności na Łotwie, gdzie integracja uczniów z Ukrainy wymagała przeznaczenia dodatkowych środków finansowych, które obecnie są już i tak mocno ograniczone. Łotwa jest jednym z państw o najniższych nakładach na cele edukacyjne i rozwojowe wśród państw OECD. W tej chwili przeznaczają na ten cel 0,7% PKB, podczas gdy Litwa – 1,2%, a Estonia – 1,8%. Średnia OECD to 2,3%.

Inwazja Rosji na Ukrainę zmieniła także podejście do nauki języka rosyjskiego ([„Komentarze IEŚ”, nr 689](#)), który stał się symbolem kremlowskiej agresji. Jest on nośnikiem propagandy, ale służy także do komunikacji z ukraińskimi uczniami. Władze Litwy i Łotwy rozpoczęły działania w kierunku jego ograniczania w programie kształcenia. Jednocześnie nie wyklucza się wprowadzenia nauki języka rosyjskiego jako trzeciego języka obcego, jeśli będzie takie zapotrzebowanie. Wyzwaniem może być jednak przygotowanie kadry nauczycielskiej do zmian proponowanych przez resorty oświaty.

Ograniczanie języka rosyjskiego w edukacji dotknie również szkoły z polskim językiem nauczania. Na Litwie ponownie doszło do zaostrzenia konfliktu na tym tle. Spór jest dowodem na dychotomię strategii litewskiego systemu edukacji – z jednej strony Litwa pozycjonuje się jako państwo otwarte na różnorodności, wdrażając nauczanie w języku ukraińskim, z drugiej – sukcesywnie ogranicza możliwość nauczania w języku polskim. Problematyczna może być również sytuacja szkół z polskim językiem nauczania na Łotwie, gdyż reforma edukacji zakłada pełne zastąpienie języka mniejszości narodowych od 2025 r.